

hus

Indtryk og erindringer fra mit
med den danske kommission i
Theresienstadt

(holdt i foreningen Theresienstadt d. 17. april 1955)

Sjældent har jeg vel mødt bedre forberedt til at tale, end jeg gør i aften - thi jeg skal tale om noget, som for mig i 1944 var en hjertesag, noget som jeg gennem årene nu og da - og ofte - har taget frem, som et dyrebart minde - noget som idag står lyslevende for mig i min erindring.

Og sjældent har jeg følt mig så utilstrækkelig, da jeg satte pen til papiret og skulle udsætte sindets forberedthed i ord, som jeg skulle kunne være bekendt at tale til Dem, som er de der ved, hvor jeg kun aner og forsøger at leve mig ind i forholdene.

Jeg beder Dem have overbærenhed med mig! Beder Dem forstå, at opgaven dengang var vanskelig og tyngende - og at jeg idag vel ikke kan frigøre mig helt - så lidt som De kan dette - for hvad jeg senere har fået at vide, hvad der senere er blevet rettet i min oprindelige opfattelse af forholdene.

Jeg takker Dem, fordi De har indbudt mig til at tale i aften. Jeg blev meget, meget glad for opfordringen. Men ikke jeg følte noget i retning af at modtage en gave, noget i retning af en opfyldelse af et håb om, dog engang at få lov at træffe disse landsmænd igen - få lov til at tale til dem om dengang?

Alt, næsten alt, hvad jeg senere har hørt og mødt om det, som for mig selv var en oplevelse, der slog rødder i mig og voksede, er tvivl om ens redelighed, tvivl om, at man var sin opgave voksen dengang.

Tro nu ikke, at jeg føler mig, som om jeg skulle holde en forsvarstale for mig selv og Hvass her i aften! Jeg beder Dem forstå, at jeg ikke betragter os selv som hovedpersoner i de erindringer, som melder sig, men Dem - at jeg meget vel er klar over, at det er mine indtryk og mine erindringer, der vil have Deres interesse, om noget.

Optakten til besøget i Theresienstadt kender vi vel alle nu i dag. Udenrigsministeriet arbejdede utrætteligt på at få tilladelse - en tilladelse som det måtte synes ugerligt at opnå for et land, der var i Danmarks situation.

Hvorfor og hvordan lykkedes det da? Som så ofte er svaret vel alt andet end en enkelt årsag - en kombination af faktorer, hvor enkelt-personer inden for tyskerne s kreds spillede deres rolle, hvor selve den omstændighed, at der blev presset på overfor en besættelsesmagt, som ikke helt havde opgivet håbet om at "vinde" danskerne - eller hvor i hvert fald ikke alle indflydelsesrige tyskere havde opgivet dette håb, spillede sin rolle. Man må ikke underkende dette sidste: presset, som de danske myndigheder lagde på tyskerne. Et moralisk pres er stadig en faktor, som man må regne med - selv i en verden, der er så materialiseret som vor.

Endelig må vi som årsag til, at det lykkedes at få besøget istand nævne - og nogle af Dem ville måske sætte det først - at tyskerne ginede chancen for at s tikke verden blår i øinene, vise anklagerne rundt omkring, at de mange "greuelgeschichten" ikke var andet end "greuelgeschichten". Personlig tiltror jeg tyskerne at være så tåbelige, at de kunne tro, at dette nyttede - tåbeligt var det og bliver det - hvordan de end bar sig ad ville kendsgerningen om deres grusomhed overfor det jødiske folk højst for en tid kunne

sløres og utydeliggøres af regenfra krematoriernes skorstene
 - jeg tror, jeg tør sige, at sjælen i det danske arbejde, for at
 få presset en besøgstilladelse igennem, var Frants Hvass - det blev
 da helt naturligt ham, der fra udenrigsministeriet skulle rejse.

Man kan jo spørge, hvorfor det blev mig, der kom til at rejse
 som repræsentant for Dansk Røde Kors - jeg havde dog meget lidt med
 DRK at gøre på det tidspunkt - For det første er hertil at sige, at
 Røde Kors navn var det vel nedvendigt at bruge ved en lejlighed som
 denne - men DRK var ikke på dette tidspunkt ledet på en sådan måde,
 at man turde betro dem en opgave som den foreliggende. For det
 andet ønskede man fra udenrigsministeriets side at få en mand, hvis
 lægelige uddannelse og hvis stilling var af en sådan art, at man måt-
 te kunne forvente et objektivt og uvildigt billede af forholdene.

Der var vel nok nogen vanskelighed ved at få mig "anerkendt"
 hos de tyske myndigheder. Disse vidste, at jeg i oktober 1943 havde
 været på en illegal rejse til Sverige i forbindelse med jødernes flugt
 over Sundet. Jeg havde ført nogle forhandlinger med den svenske medi-
 cinalstyrelse og andre med henblik på bl.a. jødiske lægers stilling
 i Sverige. - Forresten måtte jeg have nyt pas for at komme til
 Tyskland - i mit gamle pas stod svensk indrejse-tilladelse og svensk
 stempel for ind- og udrejse!! Derimod var den tyske udrejsetilladelse
 blevet glemt - den brugte man jo ikke ved illegale rejser!

Må jeg ganske kort give Dem et lille indtryk af vore rejse-
 vilkår - forskellige fra de grusomme, umenneskelige kår, man bød Dem.
 Men alligevel forhold, som belastede det sind, som fælte spændingen
 ved at gå ind for en stor opgave.

Vi skulle flyve til Berlin - hvor komfortabelt!

4 timer ventede vi i Kastrup lufthavn - vi opholdt os ude på åben

mark - der var luftalarmer i København og startforbud.

Endelig kom vi afsted. Maskinen var "Kronprinsesse Ingrid"-bambus og lærred - idag en museumsgenstand. Da vi kom ned over Nordtyskland, forstod vi, hvorfor der var startforbud for maskinen til Berlin. Vi så brændende industrieanlæg hie t og her - og da vi i lav højde nærmede os Berlin, trængte brandrøg ind i maskinen med luftventilationen.

Og så: Berlin fra luften! Et brændende, rygende helvede; nøgne mure og sodede skorstenspiber stak op af røg-havet. Der skulle vi ned! Vi, fredelige danske, borgere fra et land, som vel var besat, men hvor regnen fra bombeangreb og sabotagebrande endnu ikke havde hårdet næsens slishinder eller sjælen. Det kom først senere.

Det danske gesandtskab var halvvejs en ruin - men der arbejdedes - også på vor viderebefordring.

Det var ikke nemt; for Berlins transportvesen var brændt sammen efter desuans amerikanske looo-maskiners bombeangreb! Lad mig nævne, at det tog 1½ time at køre fra flyvepladsen "Tempelhof" til gesandtskabet. Ustandselig blev vognene ledet om ad andre gader end de direkte på grund af mægtige brande. Ustandselig sprang blindgangerne om os, og huse styrtede sammen.

Dette var den 21. juni 1943 - besøget i Theresienstadt skulle være d. 23 - det så ørlig talt sort ud, hvad det angik at komme fra Berlin til Prag. Der var ingen toggang - og vi talte allerede om at tage en af gesandtskabets generatorvogne.

Foreløbig overnattede vi på hotel "Adlon" - vi blev om natten forstyrret af bombeangreb - og måtte i kælderen.

Næste dag tilbragte vi i stor spænding: ville vi komme afsted? Eller kunne det ikke arrangeres? I så fald ville måske hele besøget blive opgivet for denne gang. Man kunne vel ikke vente, at tyskerne

skulle gøre sig store anstrengelser for at hjælpe os afsted. Og hvis vi ikke var på pletten d. 23. om morgenen - ja, så kunne det jo være, at man fra tysk side benyttede sig af "chancen" og udsatte besøget på ubestemt tid! - Husk på, vi måtte på det tidspunkt have den opfattelse, at dette besøg alene blev mødt med modvilje af tyskerne - vi kunne ikke på det tidspunkt ane, at tyskerne havde nogensomhelst interesse i besøget - vi vidste jo ikke, at de ville arrangere en slags "bluff-nummer".

Forstå vor uro, om De kan: så nær målet for måneders arbejde - og så måske alt forgesves!

Ved 7-tiden om aftenen fik vi at vide, at der ville gå et tog til Prag ca. kl. 8 - og at en kupé var reserveret til os.

Et hastigt måltid fik vi i ruinerne (husk: vinen fra det knuste spanske gesandtskab - kaffen etc.)

På banegården ventede i tusindvis af mennesker - husk dette var det første tog, der gik efter bombeangrebet 36 timer før.

Vi blev lodset igennem med besvær - og da toget kom ind, fik alle ordre til at vente, til vi var på plads i en reserveret kupé.

Trengsel - vi kunne ikke lade være at lukke nogle mødre med småbørn og nogle gamle ind - vi blev 13 - i sidekorridor, overalt, stod de tæt - "Alles ist kaput".

Sådan gik nattens 12 timer - et enkeltsted blev endelig stoppet ind ad vinduet til os.

Fra Prag blev vi om morgenen d. 23. juni kørt i biler ud til Theresienstadt - Lad mig om Prag på dette sted sige, at der mærkede man den kolde skulder - vi kørte i et par sorte biler, mærket med SS. Jeg forsikrer dem, at de blikke man sendte os, det had, der lyste mod f.eks. når bilerne holdt ved et stoppeskilt - det fik os til bogstaveligt at frygte attentat.

"Hvad "vidste" jeg om Theresienstadt, før jeg rejste? Så godt som intet. Det givne var:

1. Ens almindelige syn på tyskerne,
2. De "rygter" der var begyndt at gå om koncentrationslejre
3. Frkn. Schultz - som intet turde sige - men som fik mig til at ane det værste.

Man bør huske, at man endnu ikke på dette tidspunkt vidste noget helt bestemt om koncentrationslejre - det er en fejlhuskning, hvis man idag tror, at alle var klare over tyskernes grusomheder i lejrene.

Ikke desto mindre var vi forberedt på at finde de danske jøder anbragt under meget ringe forhold. Motiv til rejsen.

Lad os straks slå fast, at vi faktisk fandt forholdene bedre, end vi havde ventet.

Vi havde ventet:

1. Underernæret befolkning,
2. Ringe klædt - pjaltet - snavset,
3. Overbefolkede boliger, snavsede og elendige - en uhyggelig by
4. Psykisk knækkede mennesker, der bar præg af terror og håbløshed.

Nu kan man sige, at det var naivt af os at tro, at tyskerne ville vise os noget sådant - dette holder isøvrigt ikke stik - senere fik jeg lov at se visse dele af Buchenwald - som var forfærdelige - ubeskrivelige.

Hvad fandt vi da, siden vi fandt forholdene bedre end ventet?

Ja - først må De gøre Dem klart, at vi jo kun kunne dømme ud fra

1. det vi faktisk så i de 7-8 timer, vi færdedes i Theresienstadt
2. det, der blev os fortalt.

Selvfølgelig er man skeptisk overfor det, der bliver fortalt en af mennesker, der er fanger - det er da klart - man lytter og lytter - intensivt - man prøver at høre underforståede tonefald, dobbeltbetydninger, understregninger af det sagte og ikke sagte ved blikke og mine-spil - man er sikker på, at en vis procent af det, man hører, må være ukorrekt!

Men når en af de danske - en intelligent mand, siger: "De kender mig, De ved, at jeg ville sige min mening. Jeg lever under et psykisk tryk på grund af adskillelsen fra mit land og mine kære, men jeg har det fysisk godt - min hjertelidelse bliver passet (detailler) - forholdene er blevet stærkt forbedrede i det sidste ½ år ....." - så må det gøre et stærkt indtryk på een. - Hvad fandt vi?

- 1) Vi fandt ikke, så ikke med vore øjne underernærede danske (på nær nogle gamle) - tværtimod.
- 2) Vi så ingen pjalter
- 3) Vi fandt stærkt overbefolkede boliger - utålelige forhold - men de var rene og ordentlige

Det var ikke en uhyggelig by, den dag vi så den.

- 4) Og vi fandt ikke psykisk knækkede landsmænd!

NB. Jeg vil dog sige, at vi mærkede os mange alvorlige ansigter, hårde ansigter i mængden omkring os - også spydige smil - dog næppe blandt de danske.

- 5) Men lad det være sagt straks: vi så

- a. tydeligt, åbenbart, at det var et samfund, hvor der var sket store forbedringer for nylig - altså måtte det have været ringere (ny maling, nyt træværk etc. etc.)
- b. Iscenesættelsen var åbenbar - overalt hvor vi kom frem, var det, som blev der trukket i usynlige tråde - "marionetter" gik i gang - jeg husker så tydeligt denne fornemmelse, som påtvang sig een gang på gang (musik, koncert, arbejde - de unge med "høst vognen".

c. Vi bemærkede os tydeligt tyskernes iver for at bibringe os et godt indtryk - og sådant gør mistroisk - hvis man da ikke var det på forhånd - sådant gør et modbydeligt indtryk på een.

Her har De nogle af vore forudsætninger for den rapport, vi skulle aflægge, når vi kom hjem - hvilke af disse forudsætninger kunne vi nu bygge på, benytte?

Ja - så må vi vist først gøre os klart, hvad formålet med vort besøg var: først og fremmest - eller ene og alene, at bidrage til en forbedring af kårene for vore landsmænd i fangehånd.

Kunne vi da bruge vor mistro?

Kunne vi anføre, at vi ikke troede på alt, hvad vi havde set?

Kunne vi sige: tyskerne var sleske, falske, vi tror dem ikke -

dette er nok "Potemkins kulisser"?

Nej - omend disse følelser var nok så stærke i os, så havde vi

kun een linie at følge: at referere hvad vi havde hørt,

at fortælle hvad vi havde set

at antydde hvad vi mente om forbedringerne gennem den sidste tid

at pege på, hvor det var nødvendigt at sætte ind med hjælp fremover

og så:

at håbe, at det gode, vi havde set, måtte bestå - at fremgangen måtte fortsætte -

at den store katastrofe måtte undgås

Dette var vilkårene - dette måtte vi holde os for øje!!

I modsat fald - ifald tyskerne ikke fik indtryk af, at besøget var en succes, måtte vi frygte, at besøget fik den modsatte virkning af det tilsigtede.

Kan De se vor vanskelighed?

Kan De forstå, hvorfor den rapport vi aflagde, måtte forekomme

Dem meningsløs og lidet stemmende med forholdene? Og kan De

sætte Dem ind i, at Hvass og jeg følte, følte intensivt, at vi befandt os i en håbløs situation: man krævede af os, man ventede af os, at vi fortalte - "greuelgeschichten". I modsat fald var vi nazister - upålidelige - eller underkøbt. Tro nu ikke, at jeg overdriver! Sådan var stemningen herhjemme - sådant blev antydet - og man kunne intet gøre derimod.

Jeg vil ikke hermed sige, at vi ikke blev snydt - det gjorde vi i et vist omfang, vi overvurderede på en vis måde forholdene, til trods for al vor skepsis. Lad mig nævne 2 eksempler, kun yderpunkter om jeg så må sige!

1. Vi troede ikke, at børnehaven, som vi så, ville blive lukket dage efter vort besøg
2. Vi vidste ikke, at der var en sådan risiko for fangerne for at blive ført til gaskamrene - men vi anede nok, at der foregik transporter til andre lejre - og vi frygtede, at Theresienstadt også for de danske skulle blive "gennemgangslejr".

Men på eet punkt, det væsentligste, blev vi egentlig ikke snydt - og dette fremgik af vore rapporter. Vi fandt, at forholdene var sådan, at de danske fanger havde en god chance for at overleve og komme hjem,

såfremt - og dette er vigtigt - såfremt vi kunne få lov at sende levnedsmiddelpakker, og

såfremt forholdene forblev i det store og hele - hvad de væsentlige ting angår, og som vi så dem.

På dette havde vi ikke nogen faktisk indflydelse, men kunne kun håbe.

Og vore håb gik i opfyldelse idag for 10 år siden.

Indtryk og erindringer!

Da vi kørte ind i Theresienstadt var jeg så bevæget som kun få gange i mit liv - der sad en klump i halsen og frygten fik hjertet til at banke - frygten for nu at skulle stilles overfor landsmænd i elendighed.

Vi blev modtaget af lejrkommandanten, Rahm, af dr. Weissmann, chefen for sikkerhedspolitiet i protektoratet Böhmen-Mähren (han var læge) - af de 2 brødre Günther, af Möös, af andre fra Berlin - og endelig af kriminalrat Renner - hans og mit gensyn var præget af en ganske særlig - skal vi sige: høflighed; 8 dage i forvejen sad jeg overfor ham i Shellhuset og talte 13 danske lægers sag - da var han høj i hatten, grusom, sarkastisk - der herskede ørlig talt iskulde imellem os. Nu smilede vi, rystede hjerteligt hinandens hænder - men det vigtigste var, at jeg vidste, at han talte og forstod dansk.

Det kunne jeg meddele Hvass - og det tog vi hensyn til. Da vi nogle timer senere mødtes med nogle af de danske, dr. Friediger, ingeniør Ove Meyer og overretssagfører Oppenheim og enkelte andre, gik Hvass og jeg hver til sin side i lokalet, så fjernt fra hinanden som muligt - hvorefter vi da så Renner i fast fart mellem Hvass og min samtalegruppe - han skulle jo overvåge hvad vi sagde på dansk - og vi skulle ikke have vidst, at han talte dansk.

Ja, denne samtale, et hovedpunkt for os og vel for repræsentanterne for vore landsmænd! Det var dybt bevægende at trykke deres hænder - jeg tror vore blikke må have sagt dem meget - vi søgte at ransage dem og hvad de sagde, lyttede efter tonefaldet, som vi en fader lytter til sit spæde barns stemme - vidende at tonen siger alt; og vi fik indtryk af, at det vi så, var realiteter, ganske vis friske realiteter, vi fik indtryk af, at disse mænd talte sandt, nå de sagde, at forholdene fysisk set takket være forbedringerne - var

tålelige og berettigede deres og vore håb om, at de danske skulle komme igennem.

Mange andre danske hilste vi på - anonyme og navngivne - på posthuset, i småhuse, på gaden . Overalt så vi glade ansigter - men det var jo ikke så mærkeligt; vi var godt klare over, at dagens glæde over at se os som en hilsen fra Danmark kunne gyde et lys over ansigterne, som ikke svarede til hverdagens stemning, som skjulte for os den rette stemning.

De kender vor rute gennem byen bedre end vi selv. De vil forstå at vi f.eks. ikke kunne vide, hvor stor eller hvor lille en del af byen, vi så. Vi kunne ikke vide, om der var noget - meget eller lidt - som var skjult for os.

Men vi kunne jo nok regne ud, at vi fik det bedste, det udvalgte det iscenesatte at se - dummere var vi da ikke!. Vi gør jo selv sådan, når vi viser udlændinge vort land.

Aldrig har vel ens opmærksomhed været mere skærpet.

Just, som vi med beklømte hjerter var kommet ind i byen og troede at vi om få øjeblikke skulle stilles overfor vore landsmænd, i nød og elendighed - blev vi indbudt til at begynde med at spise frokost sammen med det store selskab af tyskere, som dels var med os fra Prag dels ventede på os i Theresienstadt.

Kan De forstå, at det næsten var umuligt at få en bid ned? - og dog måtte vi være hæflige, forekommende overfor vore værter - i os sad stadig en følelse af, at det tildels var vort ansvar, om der skulle komme noget godt ud af dette besøg. Vi var "gæster", vi måtte opføre os som gæster, takke som gæster, vente pænt og følge værternes program - en pine uden lige.

Efter frokost mødte vi så dr. Eppstein - det var os en stor skuffelse, at der ikke var danske tilstede ved dette møde. Vi hilste

på ham og de andre tilstedeværende jødiske repræsentanter - og vi mærkede os, at vi var de eneste, som rakte hånd - det blev vi ved med, sådan som god dansk skik nu engang er.

De ved så godt som jeg, hvad dr. Eppstein fortalte os - De ved, at han måtte fortælle meget, som ikke stemte med virkeligheden. Om vi troede på, hvad han sagde: ja, det gjorde vi i det store og hele.

Som man ser det idag, efter det vi nu ved, maa man sige, at yderpunkterne i den fremstilling, han gav, var forkerte - men mellem lejjet svarede i det store og hele til virkeligheden.

Med yderpunkterne mener jeg følgende:

Den fremstilling han gav af samfundet i Theresienstadt som noget i retning af et "normalt" samfund, med egen forvaltning, med medborgere, der hvis de tilhørte den aktive type, havde vundet et indre forhold til arbejdet i Theresienstadt- var forkert. Og denne side af hans skildring forstod vi var farvet bevidst.

Det andet yderpunkt var en række detaljer af højst forskellig art, som blev fremstillet helt løgnagtigt og fordrejet - lad mig nævne i flæng:

Levnedsmiddelrationerne

Tallene for fødsel og død

Visse forhold vedr. sundhedstilstanden iøvrigt. Og disse detaljer kunne vi selvfølgelig ikke kontrollere. I det omfang vi havde mulighed for at kontrollere ved vort korte besøg, skulle man jo nok sørge for, at billedet stemte.

Dr. Eppstein gjorde på os et fremragende indtryk - jeg kender godt den kritik, som er rejst af hans personlighed og arbejde. Også overrabbiner Friediger har i et brev til mig fremsat kritiske bemærkninger. Men her taler vi blot om det indtryk, han gjorde på os.

Nogle af de detaljer fra besøget, som jeg har fundet omtalt i beskrivelsen fra Theresienstadt, har jeg ikke oplevet.

Et sted har jeg læst om de små børn, som skulle råbe henrykt på onkel Rahm og tale om maden, sige "allerede igen sardiner" - dette og andre ting har jeg ikke oplevet - men jeg tvivler ikke på, at det var iscenesat.

Jeg tager nu min rapport, blader den igennem sammen med Dem, og nævner et par ting udover det, jeg har nævnt

1.2.3.4. Objektiviteten

Om sygehusene

Om de gamle: Dette var et meget smerteligt kapitel - her hvad rapporten - nøgternt - siger

side 10. Undervisning: Vi fik at vide, at der blev givet undervisning - jeg skrev: "Skoler så vi ikke, men det oplystes....."

Side 11 Konklusionen: (oplæses)

Hvert ord er overvejet nøje - og for den der kan læse - og vil læse - rummer denne konklusion de forbehold, som man tog - den rummer tillige de anvisninger - og begrundelser for dem, som man kunne give - og endelig tør jeg De vil mærke, at frygten lurser mellem linierne - frygten for katastrofen.

Vi forlod Theresienstadt - vi følte, at vort besøg havde været alt for kort - der var 1000 ting, vi gerne ville se - men besøget var afsluttet - og det blev betydet os, at der ikke var mulighed for at vende tilbage næste dag.

Jeg kunne ønske at fortælle, hvorledes vi tilbragte vor aften. Vi fik en høflig, men bestemt indbydelse til at souperer med protektoratets mægtigste mand og virkelige magthaver, Frank, han boede i et stort palæ oppe på Hradzin.

Biler - Nejdukker - Uniformer - stab - fin middag - åndrig
diskussion - musik - knælende ukrainer!

Invitation til sightseeing: $\frac{3}{4}$ time - gemte os hos den danske
minister Leth.

Jeg fortæller dette af een eneste, bestemt årsag - ikke som en
rejseerindring, men fordi det skal vise vor situation, Hvass' og min
situation: vi fortalte ikke dette, da vi kom hjem - vir turde ikke.
Man ville have sagt: "Det kunne de da have ladet være med - det var
dog ikke nødvendigt- der må vist være noget galt med de to herrer!"

Sådan var stemningen i Danmark i de dage - og det var forståeligt!

Men tænk Dem es sige nej tak! til invitationen. Hele den ejen-
dommelige form for good-will, som vi håbede at have opnået, kunne vs
blevet edelagt totalt. Nej, lege legen til ende, spille spillet og
følge dets regler, selv om hjertet blødte og harmedes.

Jeg skal nu slutte - jeg har allerede for længe trættet Dem.

Da det nu er mine indtryk og erindringer, De har bedt om at høre
iaften, kunne De måske spørge:

"Hvad fik så Juel Henningsen ud af dette? Fik han noget, som han
kunne give videre til sine børn"

For mig blev rejsen til Theresienstædt indledningen, i det mindste
den egentlige indledning til deltagelse i hjælpearbejdet. Jeg fik
den lykke at få lov til at deltage først i det danske arbejde med
hjemtransporten fra Buchenwald, Neuengamme etc. senere i Folke Ber-
nadottes arbejde. Jeg lærte herved noget evigt om det gode i men-
neskene - og om det onde. Jeg lærte om den magt, som til syvende
og sidst er af åndelig art, den moralske styrke hos frie nationer.

Jeg synes den franske kunstmaler og skribent Jacques Sabile
i sine artikler i "Le monde Juif" i 1949 rammer helt rigtigt, når han
siger om Danmarks og Sveriges indsats og holdning under forfølgelsen
af de danske jøder:

Han siger, at denne holdning ..... "viser på en måde, der gør et overmåde stærkt indtryk, at moralsk styrke, hvis den helt og fuldt er sikker på sig selv, effektivt kan bekæmpe en vældig materiel magt i den hensigt at beskytte ulykkelige ofres liv. - Denne moralske styrke kan endogså tvinge en sådan magt til at løsne taget i dem, der er faldet i dens klær. - Læren man kan uddrage heraf, er overordentlig værdifuld i en tid, der moralsk er så forvirret som vor".

Måtte De og jeg bære denne tro på betydningen af den moralske styrke med os ind i den fremtid, der endnu er os beskåret..

E. Juel Henningsen